

DE VAAGGEORDEDELDE MELKZWAM IN NOORDWEST-FRYSLÂN

Piet Bremer

De zomer van 2004 kenmerkte zich onder andere door een natte periode vanaf de tweede helft van juni tot halverwege juli. Hoewel dit voor menig vakantieganger een domper was, had dit voor de paddestoelen een gunstig effect. Paddestoelen schoten de grond uit. Niet zozeer in bossen of graslanden, maar vooral in bermen met vrijstaande bomen. Juist deze bermen kunnen heel rijk zijn aan paddestoelen, zoals blijkt uit diverse onderzoeken, waaronder dat van Keizer (1993) langs Drentse kanaalbermen. Een bezoek aan NW-Fryslân bood de mogelijkheid om de paddestoelen van laanbomen nader te onderzoeken. In dit deel van Fryslân hebben de meeste wegen geen bomenrijen en is het landschap open. Verspreid zijn bomenrijen aanwezig. Indrukwekkend is de mooie iepenlaan bij Beetgumermolen, die vooral bekend is bij mosliefhebbers. Ook elders is lep (*Ulmus*) aangeplant. Daarnaast komen in bermen onder andere Witte abeel (*Populus alba*), Grauwe abeel (*Populus canescens*) en Canada populier (*Populus xcanadensis*) voor.



Vaaggeordelde melkzwammen



foto's: Piet Bremer

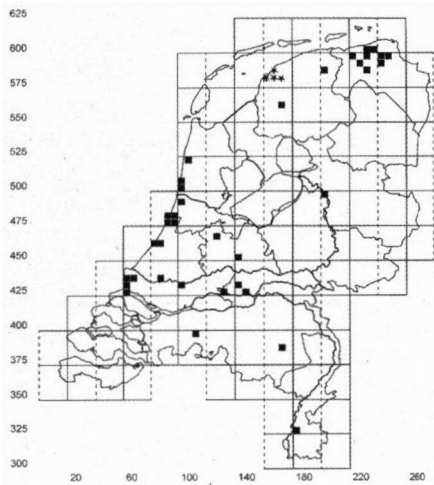
Melkzwammen

Bij een eerste inspectie van een rij Witte abelen in Firdgum konden prachtige exemplaren van een groot soort melkzwam worden bewonderd. Melkzwammen (het geslacht *Lactarius*) zijn relatief grote paddestoelen, die bij beschadiging melksap afgeven. Dit melksap kan doorzichtig zijn, wit of soms ook oranje van kleur. Melkzwammen staan vaak in groepen en de vruchtlichamen hebben een trechtervormige bouw. Alle soorten van dit geslacht vormen met hun schimmeldraden een verbinding met de haarwortels van bomen en struiken. Deze zogenaamde 'mycorrhiza' kan heel specifiek zijn; een bepaalde soort melkzwam is dan gebonden aan één bepaalde boomsoort.

De exemplaren bij Firdgum vielen op door hun iets lichtbruine kleur met concentrische lijnen op de hoed. Mijn eerste indruk was dat het een Fijngeordelde melkzwam *Lactarius insulsus* zou zijn; een soort die ik eenmaal eerder, jaren geleden in het Schokkerbos (Noordoostpolder) had waargenomen. Deze soort vormt echter uitsluitend een schimmeldraad-wortelhaar verbinding bij de Zomereik en dus niet bij abelen. Bovendien is de Fijngeordelde melkzwam veel donkerder bruin van tint en het Friese materiaal was daarvoor te licht. Met het determinatiewerk van Moser (1978) kwam de determinatie uit op *Lactarius evosmus*, de Vaaggeordelde melkzwam. In Phillips (1981) staat een afbeelding van *Lactarius zonarius*, die erg op de Vaagge-

geordelde melkzwam lijkt; *Lactarius evosmus* is in dit boek niet afgebeeld.

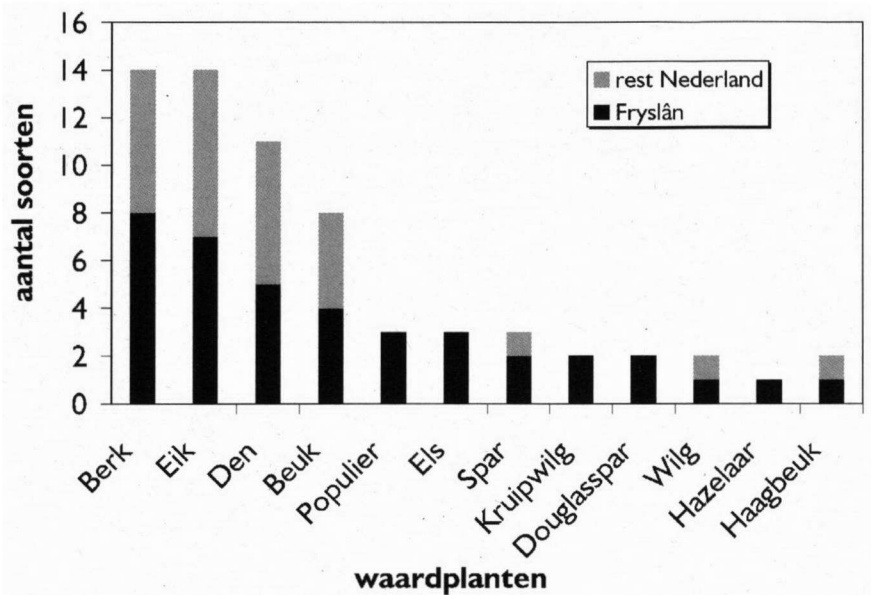
De eerste vondst bij Firdgum vormde de aanleiding om zo veel mogelijk abelenlanen te controleren. Bij inspectie van de abelen bij Pietersburen werden honderden exemplaren geteld, waaronder veel grote (met een doorsnede van meer dan een decimeter) en soms met sterk genavelde hoed, waarbij trechtervorm overgaat in een trechtergat (zie foto's). In NW-Fryslân werden eind juli op tien locaties eenrijge of meerrijige abelen in bermen gecontroleerd. Het leverde in totaal zes locaties in even zo veel km-hokken op. Naast Pietersburen en Firdgum ook Minnertsgra en Berlikum.



Figuur 1. Verspreiding van de Vaaggegordelde melkzwam in Nederland (bron: NMV). De vindplaatsen in NW-Fryslân zijn met een apart symbool (*) aangegeven.

Figuur 1 geeft de verspreiding van de Vaaggegordelde melkzwam in Nederland, inclusief de recente vindplaatsen in NW-Fryslân. Op alle groeiplaatsen was sprake van vegetaties die behoren tot de Glanshavergemeenschap *Arrhenatheretum elatiorus*, met soorten als Rietzwenkgras *Festuca arundinacea*, Veldlathyrus *Lathyrus pratensis* en Kropaar *Dactylis glomerata*. Door de beschaduwing van de abelen was de vegetatie niet erg dicht en in ieder geval niet verruigd. Er was in alle gevallen sprake van een zavelige grond. Soms waren de bermten zo

Figuur 2. Het aantal soorten melkzwammen in Fryslân per boomsoort, waarbij aanvullend het aantal soorten is aangeduid dat elders in Nederland is gevonden, maar in Fryslân ontbreekt (gebaseerd op data van Noordeloos 1997 en de NMV 2000).



smal dat de vruchtlichamen grotendeels in het talud van de berm-sloot stonden, maar op de grote groeiplaats bij Pietersburen was dat niet het geval.

naar NMV 2000). Enkele zijn binnen Fryslân alleen bekend van de eilanden, zoals de Haagbeukmelkzwam *Lactarius circellatus*.

Friese situatie

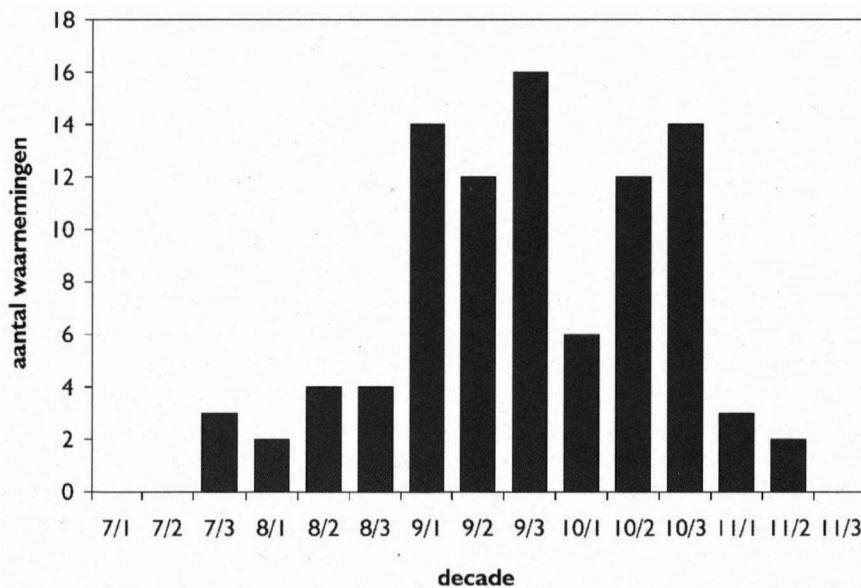
In Fryslân zijn 33 soorten melkzwammen waargenomen van de in totaal 54 soorten die van Nederland bekend zijn (61%,

In figuur 2 is het aantal soorten melkzwam per boomsoort weergegeven. Veel soorten zijn gebonden aan één boomsoort. Sommige kunnen echter een verbintenis aangaan met meerdere boomsoorten, bijvoorbeeld de Rossige melkzwam *Lactarius rufus* met zowel Den *Pinus*, Lariks *Larix* als Spar *Picea*. Van vijf soorten bomen/struiken zijn alle van Nederland bekende begeleiders ook in Fryslân waargenomen. Het gaat steeds om boom- en struiksoorten met maximaal drie begeleidende melkzwammen. Bij de Populier (inclusief abelen) gaat het om drie soorten.

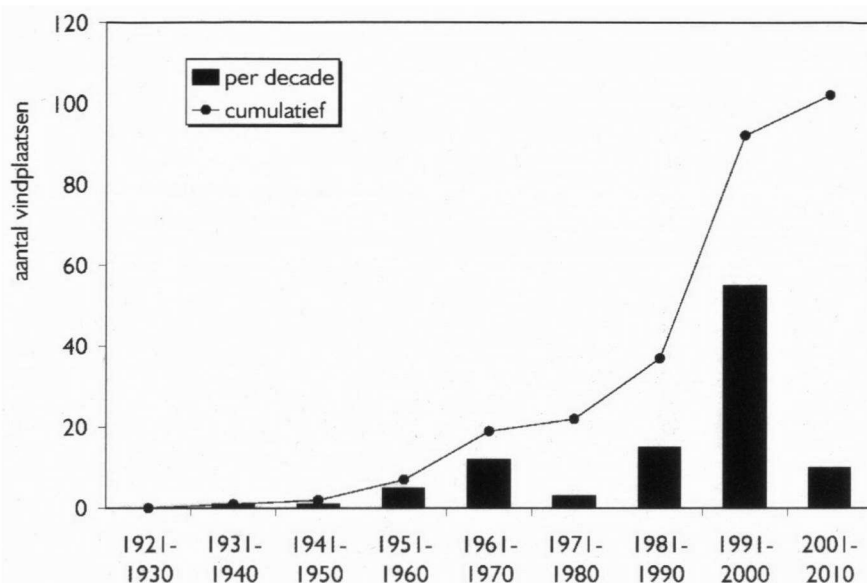
Tijdens de zoekronde naar de Vaaggegordelde melkzwam werd ook de Populiermelkzwam *Lactarius controversus* waargenomen, een grote witte soort. Op de twee vindplaatsen was sprake van kleine groeiplaatsen onder de Canada populier; bij abelen is de soort niet aangetroffen.

Verspreiding en ecologie

Volgens Arnolds *et al.* (1995) is de Vaaggegordelde melkzwam zeldzaam en is de soort ectomycorrhizavormend (schim-



Figuur 3. Het aantal waarnemingen (waarneming = vondst per jaar/km-hok, soms uurhok) van de Vaaggegordelde melkzwam in Nederland per periode van 10 dagen (7/1 = eerste decade van juli, 11/3 = derde decade van november). Bron: gegevensbestand NMV.



Figuur 4. Aantal waarnemingen van de Vaaggegordelde melkzwam in perioden van tien jaren in Nederland (bron: gegevensbestand NMV; recente gegevens NW-Fryslân toegevoegd).

Tabel 1. Voorkomen van paddestoelsoorten in tien onderzochte bermen met abelen (eind juli 2004).

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Aantal locaties
<i>Amanita vaginata</i>	Grijze slanke amaniet	1
<i>Cortinarius (Telamonia) spec.</i>	Gordijnzwam	1
<i>Hebeloma crustuliniforme s.l.</i>	Radijsvaalhoed	1
<i>Inocybe rimosa</i>	Spleetvezelkop	1
<i>Laccaria laccata</i>	Fopzwam	3
<i>Lactarius evosmus</i>	Vaaggegordelde melkzwam	6
<i>Paxillus involutus</i>	Krulzoom	4
<i>Russula spec.</i>	russula	2

melwortel om de wortel heen) met Populier *Populus* op zware klei en met Witte abeel *Populus alba* in de kalkrijke duinen.

Figuur 1 geeft de verspreiding in 36 uurhokken (5x5 km) weer, gebaseerd op het karteerproject van de NMV. Er is een concentratie in Noord-Groningen, de kalkrijke duinen en het rivierengebied zichtbaar. Voor Fryslân wordt de soort uit twee uurhokken vermeld: van 1994 op Fogelsanghstate (Herman Sieben) en van 1997 op Epemastate (Jaap Wisman).

De concentratie in Noord-Groningen, in een met NW-Fryslân vergelijkbaar kleigebied, is opmerkelijk. Dit zal mede het resultaat zijn van gericht zoeken in de goede tijd van het jaar. Gezien het voorgaande is de verwachting dat tussen de concentratie aan groeiplaatsen in Noord-Groningen en die van NW-Fryslân de soort vrijwel zeker ook bij abelen te vinden zal zijn. De soort verschijnt waarschijnlijk niet elk jaar. Zo was de zomer van 2003 erg droog en soorten van boleten en melkzwammen die nor-

maal in de zomer verschijnen waren toen in geheel Nederland zo goed als afwezig. Voor de zomer van 2004 gold het tegenovergestelde met veel neerslag in de zomer. De opleving midden in de zomer is trouwens niet de gebruikelijke fructificatieperiode (periode van vruchtzetting). Figuur 3 geeft het aantal vindplaatsen per periode van tien dagen weer. De figuur is gebaseerd op alle (96) vondsten die aanwezig zijn in het eerder genoemde gegevensbestand. De soort heeft een top in de laatste decade van september. De vondsten in NW-Fryslân vallen wel binnen het beeld van een 'toename' van de soort.

Figuur 4 geeft het aantal vondsten per decennium vanaf de eerste vondst in 1933. Er is recent een sterke toename zichtbaar, die vooral te verklaren is uit een veel sterker onderzoekseffect. Vanwege het karteerproject van de Nederlandse Mycologische Vereniging zijn de afgelopen 20 jaar veel gegevens verzameld.

Onder abelen

Voor het geval iemand in de verleiding mocht komen dit jaar eens beter op abelen te letten: ook bij de abeel komt een heel specifieke boleet voor. De Harde populierboleet *Leccinum duriusculum*, die in Noord-Groningen niet zeldzaam lijkt maar nog niet bekend is van het noordwestelijke deel van Fryslân. Bij het afzoeken van abelen zijn ook nog diverse andere paddestoelen aan te treffen (tabel 1). Het opvallende is dat het steeds om soorten gaat die een verbintenis aangaan met bomen en/of struiken. Terwijl een melkzwam met één of meerdere soorten bomen/struiken een relatie aan kan gaan, zo kan een boomsoort (maar ook een individuele boom) een verbintenis aangaan met meerdere mycorrhizavormende soorten.

Literatuur

- ARNOLDS E., TH.W. KUYPER & M.E. NOORDELOOS (RED.) 1995. Overzicht van de Paddestoelen in Nederland. Nederlandse Mycologische Vereniging, Wijster.
- KEIZER P.J. 1993. The ecology of macromycetes in roadside verges planted with trees. Dissertatie, Landbouwniversiteit Wageningen.
- MOSER M. 1978. Die Rohrlinge und Blätterpilze (Polyporales, Boletales, Agaricales, Russulales). Gustav Fisher Verlag, Stuttgart/New York.
- NMV 2000. verspreidingsatlas Agericales. Kaartenbijlage. Overzicht van de paddestoelen in Nederland. Nederlandse Mycologische Vereniging, Meppel.
- NOORDELOOS C. 1997. Hoe raak ik thuis in de melkzwammen? *Coolia* 40 (3): 172-187.
- PHILLIPS R. 1981. Paddestoelen en schimmels van West-Europa. *Spectrum* natuurgids.